

De capa a casulla: el teixit de sant Ermengol

Per SILVIA SALADRIGAS CHENG.
Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa
Il·lustracions: © SÍLVIA SALADRIGAS

1 Sobre la restauració de la peça, feta per Rosa Flor Rodríguez i Elisabet Cerdà (CDMT), es publicarà properament un article en aquesta revista.

2 AAVV. *Sant Ermengol, bisbe d'Urgell (1010-1035). Història, art, culte i devocions.*

3 A l'any 1966 per Pilar Tomas, i al 1971 per Dolors Gendrau i M. Teresa Alberch, del Museu Tèxtil i de la Indumentària de Barcelona.

Són poques les peces tèxtils medievals que es conserven a Catalunya en el seu format original. Per aquest motiu volem cridar l'atenció sobre LA CASULLA DE SANT ERMENGOL, actualment en el Museu Diocesà de la Seu d'Urgell, estudiada i restaurada l'any 2012 en el Centre de Documentació i Museu Tèxtil¹.

Sant Ermengol va ser bisbe de la Seu d'Urgell entre els anys 1010-1035 i és avui en dia el patró principal de la vil·la. Va ser un personatge, que per la seva tasca com a bisbe reformador i com a responsable de nombroses obres de millora en les comunicacions del territori de l'època, és considerat històricament com figura senyera de la Catalunya de principis del segle XI².

Relacionats amb el sant, la tradició oral vincula un parell de fragments de teixit trobats en el moment de l'obertura, l'any 1939, de l'arqueta on es conservaven les despulles del sant. Posteriorment, l'any 1971, es trobaren sis fragments més de teixit que, juntament amb els dos fragments anteriors, es van identificar com a part d'una única peça a la que se li va donar el nom de "capa de sant Ermengol". Aquesta identificació va resultar errònia ja que en realitat, i tal com queda demostrat a partir d'aquest estudi, es tracta d'una casulla.

El conjunt de teixits va ser restaurat entre els anys 1966 i 1971³ al i va estar exposat al Museu Diocesà de la Seu d'Urgell des de l'any 1973 fins el 2000, disposats en pla i en forma semicircular, d'acord amb la idea que es tenia en aquell moment de que la peça corresponia a una capa.

Casulla restaurada. Davant. [Veure detall.](#)
Fotografia: © Quico Ortega, CDMT.

Casulla restaurada. Espotlla. [Veure detall.](#)
Fotografia: © Quico Ortega, CDMT.

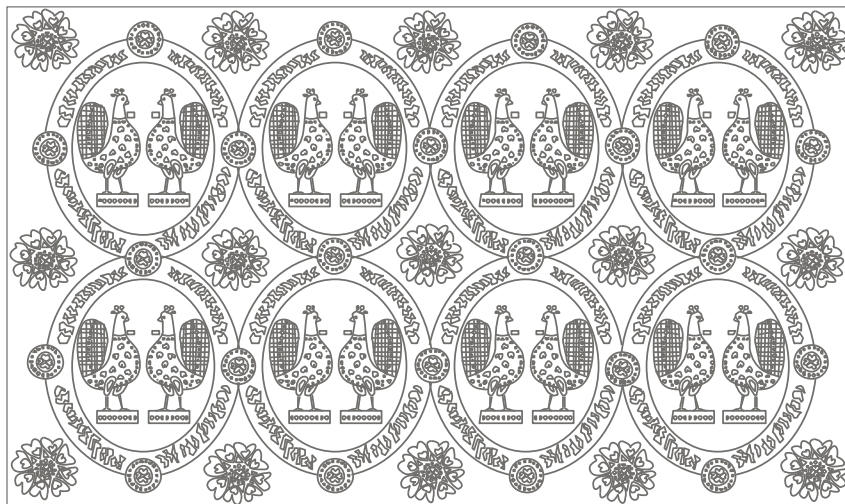
En quin moment i en quines circumstàncies aquesta casulla va arribar a la Seu són una incògnita ja que les recerques realitzades a l'Arxiu de la Seu i en els butlletins del Bisbat han resultat, fins el moment, infructuoses.

Malauradament, tampoc es conserva memòria oral que ens serveixi de referència a l'hora d'intentar concretar una atribució geogràfica i cronològica a la peça, de manera que l'única informació que disposem és, ara per ara, la que

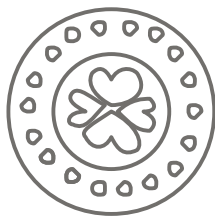
Motiu principal.

Gràfic 1. Reconstrucció virtual del disseny.

Motiu dels cercles.

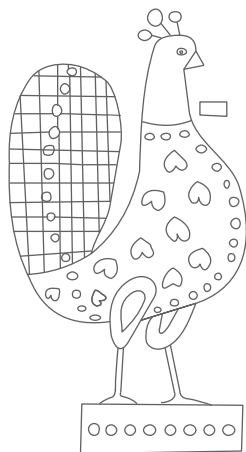
Gràfic 2.

Motiu de les estrelles.

Gràfic 3.

Motiu del paó.

Gràfic 4.

Detall de l'orla.

Detall de l'orla en una peça de la Fundació Abegg, (inv.nr.4866 u.a). s. VI-VIII.

4 GOMEZ MORENO, Manuel. *Iglesias mozárabes: arte español de los siglos IX-XI*. Madrid: Centro de Estudios históricos, 1919.

la mateixa peça ens aporta. Amb aquest objectiu s'ha fet l'estudi iconogràfic del disseny del teixit així com l'estudi tècnic de les seves fibres, lligaments, tints i forma com es va confeccionar. A partir d'aquestes dades se l'ha relacionat amb altres peces similars a la recerca de paral·lels que ens ajudin a ubicar el seu origen i datació.

El disseny del teixit consta d'un motiu únic que es repeteix a l'ample i llarg de la tela de forma continua i ordenada. Per la manera com aquest s'estructura el podem vincular a les denominades teles de *pallia rotata*⁴, pels seus motius inserits dins d'amplis cercles, citades en els inventaris medievals. En aquest cas es tracta de parelles d'aus, situades de perfil i dempeus sobre un pedestal. Els cercles que les emmarquen són tangents i en els seus punts de contacte hi ha medallons amb flors de quatre pètals cordiformes envoltats de petits discs blancs similars a perles (gràfic 1).

En l'interstici que es crea entre quatre cercles contigus hi ha un floró format per vuit pètals cordiformes dobles agrupats al voltant d'un medalló similar al que es troba a les tangents dels cercles principals (gràfic 2). Entre els pètals hi ha petits triangles, amb el vèrtex apuntant cap a l'exterior i amb la base orientada cap al centre. Cada pètal amb el seu adjacent perfila la línia del que en conjunt defineix una estrella de vuit puntes (gràfic 3).

Les aus tenen l'interior del cos decorat per petits cors i una filera de perles ressegueix el seu perfil des del coll fins el final de la cua, que presenta una decoració escacada (gràfic 4). En el cap de l'au es perfila l'ull i un curt bec, a la cresta té tres brins acabats en una boleta. Les potes s'han representat d'una manera molt esquemàtica en forma de mitja lluna. A l'alçada del coll i davant de cada au s'aprecia una forma rectangular que pot ser una mena de cinta o xal.

The Cleveland Museum of Art, (num.inv. 1996.2a). Sogdiana, s. VIII.

5 Autors que han estudiat aquestes teles: VERHECKEN-LAMMENS, Cris; DE MOOR, Antoine; OVERLAET, Bruno.; OTAVSKY, Karel; SCHORTA, Regula.

6 CHEVALIER, J. i GHEERBRANT, A. *Diccionario de los símbolos*. Barcelona: Herder, 1988.

Malgrat els elements fantàstics de la decoració, les característiques generals de l'au ens porten a identificar-la com un paó.

Els cercles principals els configuren una doble circumferència concèntrica que crea una orla al voltant dels animals. El motiu d'aquesta orla és molt irregular i no presenta un patró definit. Per comparació amb peces similars, pensem que es tracta d'una sanefa de cors imbricats treballada, però, d'una manera poc elaborada.

Des del punt de vista estilístic, l'esquema ornamental de cercles que inclouen en el seu interior animals –sols o en parella, de caràcter real o fantàstic–, és un model que es troba sovint en les múltiples produccions artístiques que provenen de l'àrea de l'Orient mitja i de l'Àsia central. En els teixits, la incorporació d'aus afrontades dins d'aquest format circular, és un motiu recurrent que trobem amb diverses variants dins d'un conjunt de teixits datats avui en dia, per la majoria d'especialistes, entre els segles VII-X i amb una atribució geogràfica localitzada en l'àrea citada.⁵

Les aus més representades són **paons i faisans**, vinculats simbòlicament en les mitologies orientals a l'harmonia còsmica⁶.

Cap disseny dels localitzats fins ara és exactament igual al del teixit que ens ocupa, però moltes d'aquestes peces comparteixen elements similars al teixit de sant Ermengol:

- Les aus de tots aquest teixits reposen dempeus sobre peanyes que, a vegades, s'han representat com un element vegetal similar a una palmeta i d'altres, com un simple pedestal rectangular similar al del teixit de sant Ermengol
- totes les aus incorporen elements decoratius dins del seu cos,
- totes les aus porten cintes o xals nuats bé al coll, bé a les potes,
- les aus es situen de perfil, afrontades en parella o soles
- les aus es troben dins d'un emmarcament circular
- son part d'un conjunt que repeteix el mateix esquema organitzat en cercles

Museu Sacro Vaticano, s. VI-VII.

Museu Sacro Vaticano, s. VI.

7 Ramón II de Ribagorça aconsegueix l'any 956 diòcesi pròpia per Roda d'Isàvena independitzant-se de la diòcesi de la Seu d'Urgell.

8 SALADRIGAS, Sílvia. *Informe històric i tècnic de la casulla de sant Ermengol*. Centre de Documentació i Museu Tèxtil, 2012.

Estuc del s. VI, palau de Ctesifont (avui dia actual Irak).

Detall d'una safata. Pèrsia, s. VII-VIII.

La decoració de la cua del paó en el teixit de sant Ermengol, per la seva forma arrodonida i la seva decoració escacada, es pot relacionar amb les cues d'un altre animal de tradició persa sassànida com és el *senmury*, bestia fantàstica confluència d'esquirol-au-gos, amb antecedents a Assíria i Babilònia.

Per la seva banda la decoració perlada i els pètals en forma de cor (cordiformes) son elements recurrents dins del repertori decoratiu dels teixits perses del mateix període i es poden observar també sobre altre tipus de suport, com en el cas de la sèrie de decoracions estucades trobades a Taq-i-Bustan, o sobre elements de tipus metàl·lic.

Dos teixits, actualment conservats a la catedral de Roda d'Isàvena, (Osca), presenten característiques tècniques i formals similars a la casulla de sant Ermengol. Recordem que Roda depenia de la diòcesi d'Urgell fins l'any 956⁷ en que aconsegueix diòcesi pròpia. Aquest fet històric, afegit a la similitud tècnica i estilística de les peces, obra una possible via d'estudi sobre la manera de com va arribar el teixit de sant Ermengol a la Seu d'Urgell. Cal destacar també que, a Roda d'Isàvena, es conserva la casulla del bisbe san Ramón del Monte, de la mateixa tipologia que la que aquí estudiem, però datada, a dia d'avui, en una cronologia posterior a la que nosaltres proposem per la peça de la Seu.

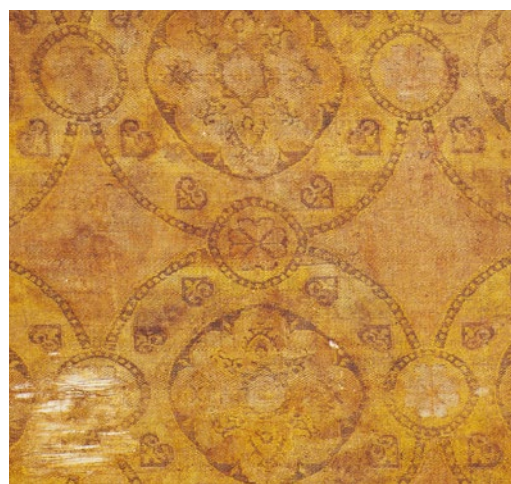
Un altre teixit, també procedent de Roda, conservat a l'Institut Valencia de Don Juan (Madrid), presenta gran similitud iconogràfica amb tota la sèrie de teixits fins ara citats. Potser un estudi detallat de les peces de Roda d'Isàvena podria aportar dades interessants a les peces de la Seu d'Urgell.

L'estudi tècnic del teixit⁸ indica que es tracta d'un teixit llavorat, treballat en tècnica de samit (2e1), en sentit S, de 4 trames llançades, 1 d'elles interrompuda. L'ordit de lligadura de la decoració i l'ordit de base, en relació (1/2) són de seda (lleugera torsió Z), així com també les diferents trames, aquestes, sense torsió aparent.

Els seus colors es troben actualment molt degradats i mostren 2 tons de marró, 1 to blau verdós i 1 to iveri. L'anàlisi de colorants⁹ indica la presència de indi, roja, fustet i *madera de brasil*.

Teixit de seda. Pèrsia, s. X-XI, conservat a la catedral de Roda d'Isàvena.

Sudari de seda amb medallons. Pèrsia, s. X-XI, catedral de Roda d'Isàvena.

9 ARTEAGA, Ángela y SANZ, Estrella. *Análisis de los colorantes naturales presentes en la casulla de sant Ermengol procedente del Museu Diocesà de la Seu d'Urgell*. Instituto del Patrimonio Cultural de España, 2012.

10 Veure nota 4.

11 MARTÍN I ROS, R.M. *Catalunya Romànica*, vol. XXIII. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1988.

12 Com a “casulles de campana” podem citar: casulla del papa san Marco, abadia de sant Salvatore (Siena-Itàlia), s. x; casulla de sant Albui, Museu Diocesà de Brixen (Alemanya), s. xi; casulla de sant Vital, Fundació Abegg-Stiftung (Riggisberg-Suïssa), s. xi; casulla de sant Ramon del Monte, Museu de Roda d'Isabena), s. xii, entre d'altres.

Aquestes característiques tècniques i de colorants les trobem també en peces de l'Àsia central,¹⁰ amb les que la casulla de sant Ermengol té més afinitats que no pas amb les peces andalusines del s. xii amb la que se l'havia vinculat fins el moment¹¹.

En quant a la seva confecció, l'estudi ha aportat dades molt interessants. Ja hem comentat que en un principi es pensava que la peça era una capa. Un cop retirada del suport en pla en què va arribar, es van evidenciar marques i talls que indicaven l'escot i el coll d'una casulla. L'existència d'altres peces similars conservades¹² i les representacions pictòriques i escultòriques datades entre els segles x-xii mostren que durant aquells segles la casulla era un mantell llarg i ample, sense mànigues, que sovint arribava fins els peus, a la manera d'una capa rodona, tancada pel davant i amb només un forat per on passar el cap. Aquest model de casulla, denominada “casulla de campana”, per la seva forma cònica, és totalment diferent de la casulla que a partir del segle xv va passar a ser d'ús habitual, de mida més curta i retallada en els laterals per facilitar la llibertat de moviments al sacerdot, que és la que avui en dia coneixem.

La casulla, un cop restaurada, mesura 147 cm d'alt x 303 cm de perímetre. Es va confeccionar a partir d'un únic teixit del que es van tallar les tres peces principals que li donen forma.

A partir de la reproducció en paper a mida real del teixit hem pogut deduir el patró de la peça i hem pogut establir que les mides mínimes del teixit que va servir per a confeccionar la casulla eren de 177 cm d'ample (sentit trama i sense cap costura) per 213 cm de llarg (sentit ordit), tal com s'indica en els [gràfics 5, 6 i 7](#).

Una errada en el disseny del motiu, que en la casulla ja acabada es localitza en diferents llocs de la peça, confirma la forma en que es va teixir i posteriorment confeccionar.

Teixit del s. x procedent de Roda d'Isàvena, Instituto Valencia de Don Juan. (núm.inv.2071).

13 Malgrat tractar-se d'un ample considerable no ens trobem davant d'un cas únic. Com altres peces amb ample similars podem citar: *drap blau* de san Zoilo, Carrión de los Condes (271 cm), BORREGO, P., SALADRIGAS, S., en prensa; casulla de sant Bernat de Claravall, Brauweiler (253 cm), VIAL, G. *Butlletín de liaison du CIETA*, v.17, 1963; casulla del bisbe Ramón d'Escales, catedral de Barcelona, (es cita que té aproximadament 200 cm d'ample en una sola peça) TOMAS, P., VIAL, G. *Butlletín de liaison du CIETA*, v.18, 1963.

L'ample de la tela en sentit trama, indica que el teler on es va teixir era com a mínim, ja que no s'han conservat els voravius, de 177 cm. Aquesta és una mida considerable per a un teler d'aquella època i vincula la peça a una sèrie de teixits excepcionals per les seves dimensions¹³.

Així doncs, a partir de l'estudi de la casulla i dels paral·lels localitzats, podem concloure que:

- l'anomenada fins ara "capa de sant Ermengol", és en realitat una casulla,
- que va ser confeccionada amb una tela teixida, molt probablement en un taller secundari per la manera poc elaborada i molt simplificada del disseny, en algun indret de l'Àsia Central, i no de l'Al-Andalus com fins ara es creia,
- que la seva cronologia, es pot establir, a falta de proves més concloents, entre els segles VIII-X, endarrerint així la cronologia fins ara proposada dels segles XI-XII,
- que els seus colors originals eren el vermell, el verd i l'ivori i que s'han anat degradant amb el pas del temps, fins arribar a la coloració actual
- que pel seu estat de degradació i la disposició de les taques que té, és molt probable que fos utilitzat per embolcallar un difunt.
- que potser, i aquesta és una possibilitat encara per treballar, té relació amb les peces conservades a la catedral de Roda d'Isàvena.

Al nostre país es conserven poques peces amb aquestes característiques, fet que converteix aquesta casulla en un exemplar de gran rellevància dins del patrimoni tèxtil català. ●

Bisbes amb casulla. Actes del Concili de Jaca, s. XII (arxiu catedral de Jaca).